

Куш Александра Олександрівна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ
ГЕНЕТИЧНО МОДИФІКОВАНИХ ОРГАНІЗМІВ В УКРАЇНІ
TOPICAL ISSUES OF LEGAL REGULATION OF THE CIRCULATION
OF GENETICALLY MODIFIED ORGANISMS IN UKRAINE**

***Анотація.** В статті досліджено особливості правового регулювання обігу генетично модифікованих організмів в Україні. Проаналізовано думки вчених про безпеку генетично модифікованих організмів. Автор зазначає, що потенційний вплив генетично модифікованих організмів на навколишнє природне середовище та здоров'я людини є однією з найбільш суперечливих проблем у суспільстві на сьогоднішній день. Розглянуто вітчизняне законодавство, наукова література та нормативна база зарубіжних країн з питань регулювання використання генетично модифікованих організмів. Вивчено особливості правового регулювання використання генетично модифікованих організмів у країнах Європейського Союзу. Визначено сучасний стан законодавства з цих питань в Україні та окреслено можливі напрямки його вдосконалення.*

***Ключові слова:** генетично модифікований організм, правове регулювання, механізм державного управління.*

***Summary.** The article analyzes the features of legal regulation of the GMOs in Ukraine. Analyzed the opinions of scientists about the safety of genetically modified organisms are diverging. The author notes that some the potential impact of genetically modified organisms on the environment and human health is one of*

the most controversial issues in society today. The features of legal regulation of the use of genetically modified organisms in the EU countries are studied. Ukrainian legislation, scientific literature and legal regulation of the genetically modified organisms usage in foreign countries were analyzed. The current state of the legislation regarding this issue in Ukraine is determined and possible directions for its improvement are outlined.

Key words: *genetically modified organism, the legal regulation, mechanism of public administration.*

Постановка проблеми. На сьогодні українське законодавство у сфері поводження з генетично модифікованими організмами досить об'ємне, але часто внутрішньо неузгоджене і потребує серйозного доопрацювання. Зокрема, в якості умови введення в обіг та з метою контролю та регулювання створення, випробування, транспортування та використання генетично модифікованих організмів в Україні національним законодавством передбачена їх обов'язкова державна реєстрація, яку на практиці не пройшло багато суб'єктів через недосконале законодавство та заплутаність повноважень державних органів. Особливої актуальності розгляд питань генетично модифікованих організмів у законодавчих актах набуває в контексті процесів міжнародної економічної інтеграції, де в результаті постійного збільшення площ, засіяних генетично модифікованими рослинами, та поширення біотехнологій в усьому світі, істотно загострилася проблема державного регулювання створення та використання генетично модифікованих організмів. У зв'язку з цим систематизація та розгляд нормативно-правової бази щодо питань використання генетично модифікованих організмів є вкрай важливими для створення дійової системи управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання, пов'язані з державним механізмом регулювання генетично модифікованих організмів, а

саме з нормативно-правовою базою, освітлені у працях таких науковців, як: В.М. Єрмоленко, О.В. Кірейцева, О.І. Менів та ін. Саме ці роботи слугували фундаментальною базою для подальшого дослідження. Незважаючи на значну кількість наукових публікацій, подальших досліджень та вдосконалення потребує аналіз правового регулювання обігу генетично модифікованої продукції на ринку України.

Мета. Метою даної роботи є дослідження особливостей обігу генетично модифікованих організмів під час виробництва харчових продуктів, зокрема їх умісту, шляхом аналізу норм законодавства України у вказаній сфері, міжнародного законодавства та наукових праць, що присвячені окресленій проблемі.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні українське законодавство у сфері поводження з ГМО досить об'ємне, але часто внутрішньо неузгоджене і потребує серйозного доопрацювання. Обіг генетично модифікованих організмів (далі – ГМО) в Україні регулюється, насамперед, Законом України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» № 1103-V від 31.05.2007 р. (далі – Закон) [1]. Україна, як Сторона Картахенського протоколу про біобезпеку від 29.01.2000 р. прийнятого до Конвенції про охорону біологічного різноманіття від 1992 р., має вжити всіх необхідних заходів для виконання міжнародних зобов'язань, передбачених цим Протоколом. Тому прийняття вказаного Закону було спрямоване на імплементацію в законодавство України норм Протоколу, який зосереджує увагу на транскордонному переміщенні будь-яких живих організмів, змінених за допомогою сучасної біотехнології, та які можуть несприятливо вплинути на збереження і стале використання біологічного різноманіття.

Зі вступом до Світової організації торгівлі України взяла на себе зобов'язання щодо додержання технічних регламентів та стандартів національної безпеки для захисту життя і здоров'я людини, охорони

навколишнього природного середовища. Відповідно до Наказу Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Переліку харчових продуктів, щодо яких здійснюється контроль вмісту генетично модифікованих організмів» від 09.11.2010 № 971, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 13.12.2010 за № 1248/18543, до вказаного Переліку належать соя, кукурудза, картопля, томати, кабачки, диня, папайя, цикорій, цукровий буряк, ріпак, льон, бавовна, пшениця, рис, продукти дитячого харчування та сировина для їх виготовлення, харчові продукти для спеціального дієтичного споживання, функціональні харчові продукти, дієтичні й харчові добавки, виготовлені з використанням харчових продуктів, зазначених у Переліку, закваски, дріжджові культури та продукти, що їх містять [3].

З урахуванням того, що Україна є однією з провідних держав у світі з виробництва та експорту зернових, питання регулювання обігу ГМО набуває більшої актуальності. Останнім часом Україна привертає особливу увагу провідних біотехнологічних компаній, що зацікавлені у просуванні своєї продукції на нові ринки збуту. Так, за неофіційними даними, тільки за останні роки було засіяно генетично модифікованою соєю 45% посівних площ цієї культури в Україні, а також картоплі та кукурудзи. Насіння, харчові продукти та продовольча сировина, що ввозиться в Україну, не реєструється та не перевіряється на вміст ГМО, а це, у свою чергу, має ризик неконтрольованої появи на продовольчому ринку продуктів харчування, що містять ГМО. Такий перебіг подій потребує від України встановлення правил біобезпеки, розробки нормативно-правових актів та державного контролю [7, с. 218].

В Україні встановлено заборону на промислове виробництво та введення в обіг ГМО та продукції, виробленої з їх застосуванням, до їх державної реєстрації. Проте жодного ГМО на території України не було зареєстровано. Причин цьому декілька, одна з яких полягає в тому, що процедура реєстрації ГМО є доволі складною та недосконалою. У зв'язку з цим О.І.Менів вважає за доцільне відмовитися від державної реєстрації

ГМО[9]. Так, з метою адаптації законодавства України до законодавства ЄС науковець пропонує внести норми про можливість застосування ГМО при їх навмисному випуску у навколишнє природне середовище. При цьому слід уточнити, що на таке їх використання слід отримати дозвіл, а не здійснювати державну реєстрацію ГМО, як це передбачено нормами чинного законодавства. Також, на думку науковця, в Законі необхідно закріпити норму, згідно з якою одержання такого дозволу не вимагається щодо ГМО, які допущені до використання в країнах ЄС [9].

Треба відмітити, що в деяких сферах, процедура реєстрації все ж більш-менш відбувається. Так, реєстрацію ГМ організмів джерел кормів, кормових добавок та ветеринарних препаратів, які містять такі організми або отримані з їх використанням здійснює Державна служба України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів (далі – Держпродспоживслужба), у відповідному реєстрі якої зареєстровані окремі препарати ГМО.

Наступним недоліком правового регулювання використання ГМО на думку В. Єрмоленко є наявність значної кількості норм щодо принципів і завдань державної політики в галузі поводження з ГМО, які мають яскраво виражений декларативний характер; узагальнений характер розподілу повноважень із контролю за ГМО за різними органами державної влади, що вимагає додаткової регламентації правового регулювання за допомогою підзаконних актів; надмірна узагальненість вимог до процедури проведення експертизи трансгенної продукції, що потребує подальшої деталізації актами міністерств; переважання відсильних приписів щодо настання юридичної відповідальності за правопорушення у сфері поводження з ГМО, що нівелює ефективність останньої. Слушною є точка зору науковця, який указує на те, що в механізмі правового регулювання виробництва трансгенної продукції превалюють дозволи й позитивні зобов'язання за відсутності заборонних і слабкої дієвості охоронних приписів [6, с.117].

Важливим у питанні правового регулювання обігу ГМО в Україні є той факт, що під впливом процесу євроінтеграції у 2014 році було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо харчових продуктів», яким внесено ряд змін, зокрема, до Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» [2]. Автори змін аргументують доцільність їх внесення необхідністю приведення українського законодавства до законодавства ЄС. Однак аналіз цих змін свідчить про зворотне. Так, у ст.5 Закону до внесення змін було встановлено, що регулюванню цим Законом підлягає, з-поміж всього іншого, державна реєстрація ГМО та продукції, виробленої з їх використанням [2]. Натомість, у новій редакції Законом регулюється лише державна реєстрація ГМО [1]. Тобто, з 2014 року держава не контролює продукцію, вироблену з використанням ГМО, а контролює лише державну реєстрацію ГМО.

Також до внесення змін Закон містив норму, згідно з якою центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення, здійснював державну санітарно-епідеміологічну експертизу продукції, отриманої з використанням ГМО, для обґрунтування висновку щодо її безпечності для здоров'я і життя людини [2]. На сьогодні, з урахуванням змін, таких повноважень вже немає через виключення цього положення. Тобто, фактично, зараз не існує будь-якої державної експертизи продукції з ГМО. Окрім цього, до внесення змін держава в особі відповідного органу здійснювала контроль за дотриманням вимог стандартів, технічних умов, інших нормативних документів, пов'язаних з наявністю ГМО, під час заготівлі, зберігання, переробки, переміщення територією України сільськогосподарської продукції та здійснення експортно-імпортних операцій підприємствами всіх форм власності. Сьогодні організовує та здійснює державний нагляд (контроль) за додержанням заходів біологічної і генетичної безпеки щодо

сільськогосподарських рослин під час створення, дослідження та практичного використання генетично модифікованих організмів у відкритих системах на підприємствах, в установах та організаціях агропромислового комплексу незалежно від їх підпорядкування і форми власності Держпродспоживслужба. Зокрема, вона проводить планові заходи державного нагляду (контролю) щодо сортів сільськогосподарських рослин на основі генетично модифікованих організмів. Постановою КМУ «Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) за додержанням заходів біологічної і генетичної безпеки щодо сільськогосподарських рослин під час створення, дослідження та практичного використання генетично модифікованих організмів у відкритих системах Державною службою з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів» встановлено перелік критеріїв та можливих ризиків провадження господарської діяльності, зазначається періодичність здійснення планових та позапланових заходів державного нагляду (контролю). Постанова також містить шкалу балів, за якої буде відбуватися віднесення суб'єкта господарювання до високого, середнього або незначного ступеня ризику.

Ще одним контролюючим органом у цій сфері є Державна екологічна інспекція, яка здійснює заходи біологічної і генетичної безпеки стосовно біологічних об'єктів природного середовища під час створення, дослідження та практичного використання генетично модифікованих організмів у відкритій системі.

Згідно Закону України «Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції» сільськогосподарська продукція, яка ввозиться (пересилається) на митну територію України, підлягає радіологічному, а в разі ввезення об'єктів державного контролю - товарів першої - п'ятої, сьомої, десятої, дванадцятої, чотирнадцятої - шістнадцятої,

дев'ятнадцятої, двадцять першої, двадцять третьої груп згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД) - державному контролю, що здійснюють центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері безпечності та окремих показників якості харчових продуктів, та центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері ветеринарної медицини.

Разом з тим, слід відмітити позитивні моменти у правовому регулюванні обігу ГМО на ринку України. У Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку етикетування харчових продуктів, які містять генетично модифіковані організми або що вироблені з їх використанням та вводяться в обіг» від 13.05.2009 № 468 визначено вимоги до етикетування харчових продуктів. Відповідно до вказаного Порядку, харчовим продуктом, який містить ГМО, визнається харчовий продукт, що повністю або окремі його складники містять ГМО, вміст яких становить понад 0,9%. Харчовим продуктом, виробленим із використанням ГМО, є харчовий продукт, який не містить ГМО, але повністю або частково вироблений із використанням сільськогосподарської продукції, вміст ГМО в якій становив понад 0,9%. Важливим для забезпечення права споживачів на отримання достовірної інформації щодо продуктів харчування є обов'язок виробника зазначати відповідну інформацію шляхом етикетування харчових продуктів. Так, у переліку складників харчового продукту після найменування кожного з тих, що містять ГМО чи вироблені з їх використанням, у дужках виконується напис «генетично модифікований», «містить генетично модифікований організм» або «вироблений з генетично модифікованого організму» із зазначенням найменування організму або до кожного такого складника робиться відповідна виноска. Напис виконується таким самим шрифтом, що і перелік складників. Для харчових продуктів, що містять один складник, напис «генетично модифікований», «містить генетично модифікований організм» або «вироблений з генетично

модифікованого організму» із зазначенням найменування організму виконується на етикетці шрифтом розміру не менше як 2 міліметри [4].

Закріплення на законодавчому рівні вмісту ГМО в 0,9% для обов'язкового маркування сільськогосподарської продукції повністю узгоджується із законодавством Європейського Союзу. Так, Регламент Ради Європейського Союзу № 834/2007/ЄС про органічну продукцію і маркування органічних продуктів передбачає, що продукти залишаються «органічними», незважаючи на випадкову наявність санкціонованих ГМО в концентрації, що не перевищує граничне значення в 0,9%. Корисним є досвід Іспанії, де запропоновано, що треба не встановлювати кінцеві значення можливого вмісту ГМО в органічній сільськогосподарській продукції у 0,9%, а запровадити схеми управління для запобігання змішуванню сільськогосподарських культур. Метою маркування є те, щоб мати мінімально можливу наявність ГМО в органічних продуктах [8, с.26].

Важливо зазначити, що поки одні розробляють законопроекти, метою яких є контроль за виробництвом, обігом на ринках України, експортом, імпортом ГМО вмісної продукції, до порядку денного поточної восьмої сесії Верховної Ради України включено законопроект «Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо введення до 2023 року мораторію на вирощування генетично модифікованих сільськогосподарських рослин, виробництво, переробку, обіг, транзит та ввезення ГМО, здатних до самовідтворення або передачі спадкових факторів». Цей Законопроект передбачає введення до 2023 року мораторію на вирощування генетично модифікованих сільськогосподарських рослин. Заборона виправдана тим, що існує науково-методична невизначеність щодо ризику і наслідків виробництва, переробки та використання ГМО, здатних до самовідтворення або передачі спадкових факторів. Законопроектом пропонується дозволити вирощувати генетично модифіковані сільськогосподарські рослини виключно для проведення наукових

досліджень. За порушення вимог щодо експорту продукції із застосуванням ГМО, здатних до самовідтворення або передачі спадкових факторів, передбачено штраф від 50 до 100 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Законопроект переслідує мету проведення належних експертиз до 2023 року щодо економічної доцільності, екологічної, біологічної, генетичної безпеки та користі для здоров'я людини ГМО. І у випадку, якщо експертизи обґрунтовано спростують негативний вплив ГМО на живі організми та навколишнє природне середовище, дія мораторію буде зупинена.

Висновки. Як вбачається з вищевикладеного, думки науковців та правників щодо можливості виробництва та обігу ГМО вмісної продукції є неоднозначними. Поки перші наголошують на необхідності вирощувати продукцію, що містить ГМО, інші – запроваджують мораторій на виробництво такої продукції. Споживачі не хочуть купувати оброблену в такий спосіб продукцію, оскільки вона є шкідливою для їх здоров'я. Дійсно, генетичні технології допомагають збирати багатший урожай, використовувати менше добрив, пестицидів, отримувати продукти з великою кількістю поживних речовин. Разом з тим, неможна не погодитися з тим фактом, що ГМО можуть становити небезпеку. Для унеможливлення ризиків для життя та здоров'я населення, мінімізації негативного впливу на навколишнє природне середовище, національне законодавство потребує невідкладних змін. Угодою про асоціацію з ЄС передбачено, що Україна має розробити комплексну стратегію регулювання ГМО, що включатиме також виконання затвердженого графіку наближення законодавства України щодо ГМО до актів законодавства ЄС. Згідно з Додатком ХХХ до Глави 6 «Навколишнє природне середовище» Розділу V «Економічне та секторальне співробітництво» Угоди, в частині регулювання обігу ГМО Україна зобов'язалась здійснити наближення національного законодавства до таких актів ЄС [5]. Тож, залишається сподіватися, що євроінтеграція України

знайде своє позитивне відображення в законодавстві нашої держави, зокрема, й у регулюванні питання обігу ГМО.

Література

1. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів: Закон України № 1103-V від 31.05.2007р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1103-v>
2. [HYPERLINK "http://zakon.rada.gov.ua/go/1602-18"а](http://zakon.rada.gov.ua/go/1602-18) [HYPERLINK "http://zakon.rada.gov.ua/go/1602-18"р](http://zakon.rada.gov.ua/go/1602-18)чових продуктів: Закон України № 1602-VII від 22.07.2014 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1602-18>
3. Про затвердження Переліку харчових продуктів, щодо яких здійснюється контроль вмісту генетично модифікованих організмів: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 09.11.2010 № 971, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 13.12.2010 за № 1248/18543 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 98. – Ст. 3506.
4. Про затвердження Порядку етикетування харчових продуктів, які містять генетично модифіковані організми або вироблені з їх використанням та вводяться в обіг: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.05.2009 № 468 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 37. – Ст. 1240.
1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Міжнародний документ від 27.06.2014 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011/print1477223986522633

5. Єрмоленко В.М. Актуальні питання систематизації законодавства про продовольчу безпеку / В.М. Єрмоленко // Сучасні проблеми систематизації екологічного, земельного та аграрного законодавства України: збірник наукових праць круглого столу (18 березня 2011 року). – К.: ВГЛ «Обрії», 2011. – С.117
6. Кірейцева О.В. Генетично модифікована продукція на ринку України / О. В. Кірейцева // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. - 2017. - Вип. 185. - С. 216-223.
7. Менів О.І. Маркування органічної сільськогосподарської продукції: правові питання / О.І. Менів // Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної наукової конференції «Чотирнадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 23–24.10.2015): у 2 ч. – Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2015. – Ч. 2.
8. Менів О. І. Правове забезпечення використання ГМО при вирощуванні сільськогосподарської продукції рослинного походження в Україні та ЄС: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.06 / О. І. Менів; кер. роботи В. Ю. Уркевич; Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків, 2016. 20 с. URL:http://dspace.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/10867/1/Meniv_O_I_2016.pdf